

Tan lluny i tan a prop: balanç i reptes de la traducció entre el català i el castellà

Izaskun Arretxe
Institució de les Lletres Catalanes
Carrer de Mallorca, 272
08037 Barcelona
ilc.cultura@gencat.cat

Resum

La directora de la Institució de les Lletres Catalanes, Izaskun Arretxe, analitza de manera crítica les traduccions del català al castellà: afirma que haurien de guanyar en fluïdesa, atesa la proximitat cultural. L'aparició de petites editorials afavoreix, tanmateix, aquesta línia de traduccions cap al castellà. Institucions com el Ramon Llull treballen en l'actualitat per penetrar el mercat llatinoamericà, la qual cosa requereix traduccions adaptades a les modalitats lingüístiques.

Paraules clau: traducció català-castellà; mercat llatinoamericà; modalitats lingüístiques del castellà; mercat de l'edició; editorials independents

Abstract. *So far and so close: assessment and challenges of translating between Spanish and Catalan*

Izaskun Arretxe, director of the Institució de les Lletres Catalanes, critically analyses translations from Catalan into Spanish, stating that they should gain fluency, given their cultural proximity. The appearance of small publishers is, however, favoring this line of translations into Spanish. Institutions such as Ramon Llull are currently working to penetrate the Latin American market, which requires translations adapted to linguistic modalities.

Keywords: translation Spanish-Catalan; Latin American market; Spanish dialects; publishing market; independent publishers

Un dels problemes que afecten el sector del llibre és tenir dades fiables per poder fer polítiques culturals ajustades a la realitat. El TRAC, el mapa de l'Institut Ramon Llull, es nodreix dels ajuts que es donen per traduir del català al castellà, i aquests ajuts, en el cas especialment del castellà, no són del tot sistemàtics i, per tant, es fan moltes més traduccions que no queden recollides en aquesta base de dades. El que és evident és que la primera llengua a la qual es tradueix el català —com no podia ser d'altra manera— és el castellà. Certament, aquestes xifres

han anat creixent de manera progressiva, però encara són clarament insuficients. S'hauria de traduir molt més, tenint en compte la nostra situació de convivència i de pertànyer a un Estat que parla aquesta llengua. Això passa per un apriorisme polític. Hi ha una sèrie de circumstàncies sociopolítiques, i no només durant el temps del «procés», que han afavorit que aquesta naturalitat desitjable no es produeixi amb prou fluïdesa. Això no vol dir, d'altra banda, que no hi hagi arreu de l'Estat llibreters, editors i lectors entusiastes de la literatura catalana, però ara per ara aquest corrent de traduccions no és tan sistemàtic com hauria de ser.

A banda de l'Estat espanyol, també ens hem de preguntar quina és la recepció de la literatura catalana a Llatinoamèrica, que és una altra realitat. Aquí constatem que la recepció dels autors catalans encara és més reduïda. Una de les coses que va detectar el Lluïll, quan jo hi era com a cap de l'Àrea de Literatura, és que, si bé ens pensàvem que la literatura catalana en traducció hi havia d'arribar a través de les editorials espanyoles que havien editat aquestes traduccions, en realitat això no passava de manera sistemàtica. En primer lloc, hi ha menys traduccions de les que hi hauria d'haver; i, en segon lloc, molts d'aquests llibres no arriben de manera natural al mercat llatinoamericà per problemes de distribució. Només els grups editorials més grans —penso en Planeta, Penguin, Anagrama...—, i de vegades ni aquests grups tenen una porta d'entrada fluida a Llatinoamèrica, i no sempre hi distribueixen tots els títols del seu catàleg de l'Estat espanyol. Per tant, vam detectar que aquí hi havia una problemàtica important i vam pensar que s'hi havia d'anar directament perquè, primer, aquests mercats no tenen d'entrada cap apriorisme polític; i segon, perquè tenen el seu sistema editorial i canals de distribució propis, i això agilitza arribar finalment als lectors. Poder establir aquesta relació directa amb Llatinoamèrica obre tot un ventall de reptes: quines traduccions d'obres catalanes s'han de fer? A quina modalitat de castellà s'han de fer? Quan es venen els drets al castellà d'una obra en català, cal delimitar per a quin territori s'adrecen les traduccions? Hi hem de pensar: ens hem trobat en alguna ocasió que ens demanaven ajuts per traduir al castellà títols que ja havien estat traduïts al castellà de l'Estat espanyol.

Sobre la recepció de la literatura catalana a l'Estat espanyol, respon a una geometria variable i, per tant, és incontrolable. Determinats llibres troben públic i d'altres, no. En general, quan la literatura catalana va a fora, hi ha una part de recepció que va filtrada pel fet cultural, i això és inevitable. Però també hi ha factors importants, com ara quina editorial publica el títol, com el distribueix i com el promou, sense oblidar el moment que es publica. Els autors poc coneguts, per exemple, i això sobretot passa a Catalunya, volen publicar per Sant Jordi, i ja sabem que aquest moment és el pitjor moment de l'any perquè et publiquin si ets un autor novell: és millor trobar un espai al marge perquè així podran rebre més atenció. En definitiva, és una combinació màgica entre editorial, el moment, i, evidentment, la traducció, perquè n'hi ha que fins i tot milloren l'original.

A banda de la literatura infantil i juvenil, que no hem d'oblidar que és potentíssima i que ha fet créixer el nombre de traduccions del català al castellà de manera evident, l'increment de traduccions de literatura d'adults potser té a veure també amb un fenomen editorial: de la mateixa manera que aquí hi neixen moltes

petites editorials independents, això també s'esdevé a l'Estat espanyol i té un impacte evident. Per a aquestes editorials és més fàcil arriscar-se, i això fa que alguns títols que en editorials més grosses tenen difícil sortida, l'ADN de les editorials independents és més permeable per acollir-los i publicar-los.

Si ens preguntem quin mercat tenen els títols de literatura catalana que es tradueixen del castellà, hem de dir que molts estan pensats per a un públic català. Quan era a la comissió del Llull, que té com a missió internacionalitzar la literatura catalana fora dels Països Catalans, havíem de valorar, efectivament, determinats llibres per traduir al castellà que sol·licitaven un ajut de la Institució. Vèiem que n'hi havia alguns que calia ajudar perquè eren traduccions, però en realitat no estaven pensades per internacionalitzar-se, és a dir, per anar a Cuenca, Bilbao o Quito, sinó que estaven pensats per a un públic d'aquí. Això passava sobretot en temes de no-ficció. Pel que fa a la literatura, òbviament una part es fen aquí, però, en canvi, també està pensada per anar arreu de l'Estat i, per tant, incorpora aquest factor d'internacionalització. Cal veure amb quin resultat, però. Si pensem en un mercat català, sí que és important sortir alhora en català i castellà, perquè en les traduccions al castellà, si no ho fas així, hi ha una part de la venda que es perd. Hem de pensar que potser una part del públic lector se sent més còmode llegint en castellà, però que també llegeix en català. Per tant, si els ofereixes l'opció de llegir en català, potser s'hi decantarà. Alhora, entenc que moltes vegades els autors de literatura catalana, fins i tot des d'un punt de vista econòmic, prefereixin que primer surti l'obra original en català, perquè cobraran més drets d'autor si es ven l'original que si es ven la traducció.

Cal tenir present que una traducció encareix moltíssim la producció d'un llibre. Al Llull la voluntat és que no penalitzi els editors pel fet d'editar traduccions. Per tant, s'intenta ajudar l'editor per posar-lo en una situació com si comencés de zero, però alhora ha de fer d'editor i arriscar els seus diners no menys que si publicuessin en la seva llengua original. I el mateix passa amb la promoció: és molt important perquè el llibre trobi lectors, i les subvencions del Llull ajuden a sortir com si fossin de la literatura del lloc on vas. Cal aprofitar més, en aquest sentit, que tots els nostres autors, al marge d'uns quants, com el Joan-Lluís Lluís, que és de la Catalunya Nord, parlen castellà. Avui dia es publiquen alguns llibres en traducció castellana i no s'aprofita prou que els autors poden anar a promoure'ls.

Les agents literàries, i ho dic en femení perquè el 99 % són dones, tenen un pes enorme perquè es facin traduccions al castellà, perquè la veritat és que no és gens fàcil. D'altra banda, també els interessa que hi hagi traduccions al castellà per un motiu no tan directament vinculat a la traducció mateixa, sinó perquè allò fa que molts altres editors del món puguin llegir el llibre en qüestió. Amb l'original en català costa molt donar-se a conèixer amb agents estrangers. Hi ha ajudes per traduir-ne un capítol, però sovint no és suficient. Un original en català limita molt la quantitat de gent que el podrà llegir en una altra llengua, inclosos els editors en castellà. En canvi, si ja està traduït al castellà, té el *plus* que serà més fàcil per als editors de la resta del món de poder-hi arribar. Per això, les agents procuren que hi sigui també en castellà: saben que els ajudarà a vendre'l en altres llengües.

En novel·la, normalment es tradueixen del català al castellà els *best-sellers*. La meua explicació és que necessites obres que tinguin una massa crítica de lectors enorme, perquè si no ho és, no hi ha prou lectors per justificar la traducció, i els lectors van a l'original. Només en els casos en què es preveu una gran venda de llibres, hi ha un marge que justifica aquesta traducció al català. Quan visualitzo el mercat dels lectors, veig que ara mateix hi ha un gran nombre de lectors que poden llegir indistintament en català i castellà, i que la decisió depèn de coses tan variades com ara si el llibre t'agrada físicament, o el traductor o els costums que tinguin. Després hi ha uns marges, més grans en castellà i més petits en català, de lectors que només llegeixen en una llengua: castellà o català, i que no es comprarien el *best-seller* en l'altra llengua. Aquests *best-sellers* traduïts al català s'adrecen a aquesta franja petita, però com que les tirades són molt altes, es pot justificar el cost que la traducció comporta.

Respecte al fenomen literari al voltant dels autors que no queda clar en quina llengua escriuen els originals i treuen els títols en paral·lel en català i en castellà, em sembla que la tria de la llengua literària la donen per molts motius, però em sorprèn que inclogui dues llengües per a la mateixa obra. Ignoro si això pot passar amb naturalitat i pot sortir bé, però em costa entendre-ho. Em costa entendre que la pulsio creativa sigui per a una mateixa obra alhora en dues llengües diferents. Per exemple, l'escriptora Jenn Díaz, que escriu en totes dues, explica que ho fa diferent i sobre temes diferents i també des de mirades diferents quan escriu en català o en castellà. Ara bé, afirma no podria fer la mateixa obra en català i en castellà. Però dues obres diferents, sí, perquè de vegades necessita expressar-se amb una part seva que és la del català i d'altres que connecta amb la part familiar d'herència castellana. No hem d'oblidar tampoc que la traducció és un ofici i que no només pel sol fet de ser bilingüe es pot traduir fàcilment. En aquest punt, m'agradaria destacar la feina que ha fet el col·lectiu dels traductors literaris, que cada vegada tenen més visibilitat i també són ben capaços de promoure els llibres quan els autors són estrangers, perquè ells també els han escrit.